

Jaan Laas: „Uus okupatsioon tõi eestimeelsetele teadlastele ja õppejõududele kaasa uusi kannatusi, nad seati poliitiliste ja ideoloogiliste dilemma ette.”

Teadus ja kõrgharidus Saksa okupatsiooni ajal

J a a n L a a s
Majandusteadlane

Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944 oli ülikoolide õppetöö sisuliselt puudulik ja õppeaeg tugevasti kärbitud. Vähene teadustöö ja selle temaatika võeti võimude kontrolli alla, eelistati „sõjatahtsaid” uurimistöid.

Lootus, et Saksamaa taastab Eesti vabariigi iseseisvuse, ei täitunud. Sõjaväelane Karl Talpak on hiljem kibestunud kirjutanud: „Selle asemel sakslased, aetud oma juhmist rassivihast ja tahtest teisi rahvaid valitseda, tasusid meile sõjalise abistamise ja rahva üksmeelse ning selge kommunismivastase hoiaku eest relvade ärakorjamisega meie rahvusliikude metsavendade üksustelt ja nende laialisaatmisega (mitmel juhul veel enne Eesti lõplikku vabastamist), Saksa politseivõimu sisseseadmise ja maa ränga majandusliku kurnamisega. Sakslased jäid maad valitsema okupatsiooniga ja nende suhtumine meie rahvasse ei erinenud palju teiste allaheidetud idaalade rahvaste kohtlemisest. Meie puhtrahvuslikud püüded, isegi omakultuuri alal, olid jälitatavad.”

Natsionaalsotsialistliku Saksamaa kavad ei näinud ette Baltimaades omavalitsuste loomist, mida aga tuli teha tegeliku elu vajaduste tõttu. Kui Hitler sellest kuulis, pidi idaalade riigiminister Alfred Rosenberg 8. mail 1942 talle aru andma. Balti rahvastele oma-

valitsuse andmise peamised põhjendused: see pole seadusega välja kuulutatud, vaid põhineb ainult riigiministri korraldusel; see on valitseva olukorra kinnitamine; meil ei jätku ametnikke; see aitab kaasa töötahte tõusule; kaitsevahendid selleks, et omavalitsused ilma kindralkomissari nõusolekuta midagi ette võtta ei saa, on küllaldased. A. Rosenbergi arvates ei tulnud omavalitsuste tegevust ja püsivust ülehinnata.

Eesti omavalitsuse otsustamisvõimalused ja tegutsemisalad hariduses ja teaduses olid piiratud. Uus okupatsioon tõi eestimeelsetele teadlastele ja õppejõududele kaasa uusi kannatusi, nad seati poliitiliste ja ideoloogiliste dilemma ette. Ostlandi kõrghariduse süsteem kavatseti põhjalikult ümber korraldada ning ehitada üles uus ülikool Saksa juhtimise all: Ostland-Universität Riias või siis üks ühine ülikool nelja kindralkomissariaadi jaoks Tartus oli juba aastatel 1941–1943 tegelikkuseks kujunemas. Saksakeelse ülikooli juures plaaniti avada eesti, läti, leedu ja valgevene väikesed instituudid, mis pidanuk-

sid rahuldama „kohalike rahvaste kultuuripüüdlusi”. Meenutamist väärrib uue „eluruumi” ettevalmistamise ja kohandamisuuringutega tegelevate põllumajandusinstituutide asutamine kohe pärast Teise maailmasõja algust. Üks kolmest, Eestile lähemaid, asus Breslaus (1945. aastast Poola linn Wrocław). Nende uurimisasutuste peamine ülesanne oli teha koostööd kohalike teadlastega ja kaasata ressursse Saksa riigi võitluste ja arengu hüvanguks.

TÜ õppe- ja teadustöö

18. juulil 1941. a sai Tartu ülikooli rektori E. Kant, kes andis mõni päev hiljem korralduse vabastada ülikooli teenistusest kõik pärast 21. juunit 1940 tööle võetud inimesed, puhastada raamatukogud kommunistlikust kirjandusest ning nõukogulikud lisandused allasutuste nimest (vt EAA, f 2100, n 15, s 12, l 6–7).

Okupatsioonivõimud vangistasid ning hukkasid bolševikega koostööd teinud ja ka lihtsalt vasakpoolsete vaadetega õppejõude. Esimestel kuudel hukati kaheksa ülikooli õppejõudu, neist tuntu-

mad Artur-Tõeleid Kliimann (haldusõiguse ja -protsessi prof 1933–41, TRÜ prorektor 1940–41) ja Peeter Rubel (agraarpoliitika ja ühistegevuse ning agraarökoonoomika ja plaanimajanduse prof 1938–41). Paarkümmend õppejõudu heideti mõneks ajaks koonduslaagrisse (nende hulgas professorid Peeter Tarvel, Arnold Humal, Voldemar Vadi). Mahalastud õppejõudude hulgas oli neli õigusteaduskonnast: lisaks prof A.-T. Kliimannile abiõppejõud Väino Lang, õppeülesandetäitja Aleksander Looring, assistent Elmar Kruus; filosoofiateaduskonnast õppeülesandetäitja Leopold Silberstein ja juuditeaduste professor L. Gulkowitsch; matemaatika-loodusteaduskonna töötajatest keemia instituudi assistent Leonid Nesterov. Peale nende, kes olid olnud ise represseeritud ning Nõukogude võimu aktiivsed toetajad, näiteks hävituspataljoni liikmed, tapeti – isegi tolleaegsete kriteeriumide järgi – inimesi igasuguse põhjusega. Arreteerimiste aluseks olid ka tollal tihti salakaebused.

Peahoones seati sisse Saksa sõjaväe 817. välikomandantuur. Õppe avamine ülikoolis viibis. Alates 1941. aasta detsembrist, kui Tallinnas alustas kindralkomissariaadi järelevalve all tegevust Eesti omavalitsus oma direktoriumidega, mille hulgas oli ka haridus- ja majandusdirektorium, tuli ülikoolil oma tegevus viimasega kooskõlastada. Teaduse ja kõrghariduse juhtimisega tegeles haridusdirektoriumi teaduse ja kunsti osakond. Omavalitsuse tegevuse alustuseks Eesti kõrgkoolide juhtimisel teatas selle juht ja haridusdirektor H. Mäe, et ülikooli kõigi kollektiivsete juhtimisorganite tegevus tuleb peatada ja lõpetada. Rektori ja dekaanide isikliku juhtimise sisseseadmine kujundanuks uue, natsionaalsotsialistlikele mallidele paremini vastava olukorra. Rektor E. Kant otsustas seda määrust ignoreerida. Sisuliselt toimusid teaduskondade ja ka ülikooli valitsuse koosolekud endise korra järgi.

Ostlandi ülikool

Ülikooli õppejõud ja laiem üldsus olid lootnud avada rahvusülikooli võimalikult endisel kujul ja võimalikult kiiresti. Kuid okupatsioonivõimudel olid kõrgharidussüsteemi ümberkorraldamiseks oma plaanid. 1941. a lõpul deklareeriti Berliinis, et kõik Ostlandi senised kõrgkoolid jäävad suletuks kuni sõja võiduka lõpuni.

Erandina kavatseti lubada tegutsemist mõnel sõjaliselt tähtsal erialal, et võimaldada lõpetada õpingud viimaste kursuste üliõpilastel (arstid, loomaarstid).

Saksamaa idaalade ministeeriumi, Riias asuva Ostlandi riigikomissariaadi ning kohalike võimude ühise riikliku kava järgi tuli Tartu ülikool tükeldata ja tühjendada võimalikult kiiresti, et selle baasil üles ehitada saksa õppekeelega Ostland-Ülikool. Kava arutati kinnistel nõupidamistel intensiivselt juba 1941. a sügiskuudel ning see oli plaanis ellu viia järgmise aasta jooksul. Baltimaade ja Valgevene, s.o kogu tollase Ostlandi kõrgharidussüsteem tuli ümber korraldada niiviisi, et provintsi ainus nelja teaduskonnaga klassikaline saksa keelne ülikool tegutsenuks Tartus, saksa keelne tehnika- ja majandusülikool (polütehnikum) Riias ning okupeeritud alade ülikoolide põllumajandus- ja loomaarstiteaduskondade baasil oleks formeeritud saksa keelne kõrgem põllumajanduse õppeasutus Leedus või Valgevenes. Need uued saksa keelsed kõrgkoolid pidanuks kujunema impeeriumi idaalade germaniseerimise keskusteks. Kohalike rahvaste kultuuri ja ajaloo uurimiseks olid Ostland-Ülikooli juures ette nähtud nn rahvuslikud instituudid, kus oleks rakendatud ka mõningaid eesti, läti, leedu ja valgevene rahvusest õppejõude, eriteadlasi ja uurijaid (H. Kauri. E. V. Tartu Ülikool okupatsioonide ajal. – Koguteos Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas. Stockholm 1962, lk 51–53).

Ülikooli tollase teadussekretäri ja zooloogiaprofessori kt Hans Kauri andmetel oli kavas Tartu eesti ülikool lammutada ja hajutada nelja piiramisviisi kombineerides.

1. Osa ülikooli seniseid õppejõude valandada „poliitilistel põhjustel” (kommunistlikult meelestatud, rahvuslikult meelestatud, saksavastased jne; selle kategooria alla oli arvatud kohaliku SD ülema otsusel 60% ülikooli õppejõududest).

2. Vene ja saksa keelt valdavad õppejõud kavatseti enamikus rakendada idaaladel väljaspool Eestit.

3. Väikesele osale ülikooli senistele rahvusvaheliselt rohkem tuntud õppejõududele oli kavas teha ettepanek asuda tööle riigisaksa ülikooli juures.

4. Osa õppejõude kavatseti rakendada kohaliku majanduse ja kultuuriarenduse harudes ja ettevõtetes (meditsiin,

agronoomia, metsandus, omavalitsuse võimkonnad jne).

Õppekavade võitlus

Konkreetsemate Ostland-ülikooli loomise kavade järgi tuli juba 1942. aastal hakata osa loenguid pidama saksa keeles. Samal ajal algasid ettevalmistused saksa õppekavade rakendamiseks, nn õppekavade võitlus kestis üle aasta. Saksa õppekavad kehtestati lõpuks 1943. a, kuid siis olid Saksamaa idaalade ümberkorraldamise plaanid juba muutumas. 20. mail 1944 teatas Revali kindralkomissariaadi haridusosakonna juhataja H. Weiss, et ülikool võib minna üle endistele eesti õppekavadele.

Uue Ostland-ülikooli hoonete jaoks olid kohad Tartu perspektiivplaanidel juba reserveeritud. Rahvusülikooli likvideerimise käiku pidurdas venima hakanud välksõda ja okupatsioonivõimude vajadus teha koostööd noorsooga. Sõjaväevõimude silmis oli ülikooli vaja kõigepealt kui õppeasutust, mis koolitas sõdivale riigile vajalikke arste, loomaarste ja agronome. Ideoloogilised kaalutlused ja idaalade germaniseerimise perspektiivsed kavad jäid esialgu tagaplaanile. 1942. a jaanuaris, kui oli juba näha, et sõja võidukas lõpp lükkub mõnevõrra edasi, anti luba alustada Tartu ülikoolis õppetööd arsti-, loomaarsti- ja põllumajandusteaduskonnas.

Ülikooli järjekordne avaaktus toimus 29. jaanuaril 1942. Kevadsemester 31. jaanuarist kuni 23. juunini jaotati kaheks suhteliselt lühikeseks töösemestriks. Vastu oli võetud 100 arsti- ja 30 loomaarstiteaduse üliõpilast, 50 üliõpilast põllumajandus- ja 35 metsanduserialadele ning 35 rohuteaduse üliõpilast. 1942. a sügisel oli nimekirjas 2325 üliõpilast, mis jäi Saksa okupatsioonija suuri üliõpilaste arvuks ülikoolis. EV ülikooliseadus rakendati Eesti Omavalitsuse Tartu Ülikoolis (selline oli ülikooli uus nimi), mida pidi edaspidi juhtima rektor ainuisikuliselt, igasuguse nõuandva organita. Tartu ülikooli õppejõud loeti Eesti omavalitsuse teenistujateks. Ülikooli koosseisus oli 1942. aasta kevadel 920 töötajat, neist 65 korralist, 19 erakorralist ja 34 adjunktprofessorit.

1942. a augustis taastati õppetöö sõjaaegsete õppeplaanide alusel humanitaarteaduskondades. Ülikooli astujailt nõuti nüüd sõjaväeteenistuse läbimist või

aastast riigitöteenistust. Eesti omavalitsuse haridusdirektorium teatas: „1942. aasta kevadel (mitte varem) gümnaasiumi või mõne muu ülikooli sisseastumist õigustava kooli lõpetanud, kes on sündinud 1921–24, võetakse sügisel ülikoolidesse vastu ainult siis, kui nad on teeninud vähemalt kuus kuud saksa sõjaväes, eesti julgeolekupataljonides, julgestuspolitseis, organisatsioon Todtis, Eesti Omakaitse koosseisulisel kohal ühenduses aktiivse osavõtuga bolševismivastasest võitlusest, või mõnes muus samaõiguslikus formatsioonis. Kõik teised mees- ja naisabituriendid ei pääse tänava ülikooli. Neil osutub edasiõppimine võimalikuks alles tuleval aastal pärast 1-aastase riigitöteenistuse sooritamist” (Eesti Sõna, 11.09.1942, nr 209).

Suuri eeliseid said Saksa sõjaväes ja teistes relvaformeringutes teeninud noormehed, kes võeti vastu eksamitehta – s.o kõrgharidus kui preemiakaup teenetega ja lojaalsetele. 1942. aasta oktoobris võeti ülikooli vastu 835 uut üliõpilast, neist ainult 133 eksamitehta (Postimees, 17.10.1942). 1943. aastal võeti üliõpilasi vastu umbes samasuguste põhimõtete alusel. Eesti leegionist, Saksa sõjaväest ja riigitöteenistusest läbi käinud noored said sisse kitsendusteta, vastavaid soovivaldusi oli esitatud 160. „Võistluse teel” täideti 200 kohta (sooviavaldusi oli 289), kusjuures mõne teaduskonna puhul, kus oli soovijaid vähem kui kavandatud õppekohti, jäeti katsed ära. Sisseastujaid oli seega ca 360. Üliõpilaste hulk vähenes järgmistel kuudel oluliselt. Nii oli 1943. aasta sügisel nimekirjas 1789 ja 1944. aasta kevadel 1107 üliõpilast. Saksa sõjaväevõimude, Saksamaa teaduse, kasvatus ja rahvahariduse ministeeriumi ning Tartu ülikooli osalusel korraldati ülikooli juures sõjaväes teenivatele üliõpilastele ja kõrgharidusega isikkoosseisule kvalifikatsiooni tõstmise kursusi. Täiendusõpe oli lühiajaline. 1943. aasta oktoobris toimunud kursustel esinesid õppejõud Saksamaa ülikoolidest.

Teadustegevus ja võimud

Teadustöö ülikoolis oli Saksa okupatsiooni ajal tagaplaanil. Teadusliku uurimise teemad liigitati sõjamajanduse kaalukuse alusel gruppidesse. Uue „teadusastutusena” avati 1943. a antropoloogia ja rassiteaduse instituut, mis oli määratud aren-

dama ja propageerima kohalikele oludele vastavalt rassiteooriat ja rassihügieeni.

Ülikooli juures kaitsti teadaolevalt 20 doktoritööd ja 40 magistratööd. Kuna Saksamaa oli vallutanud 1941. aastal Eesti lähinaabruses asuvad laialdased Ingeri-, Novgorodi- ja Pihkvamaa alad, tuli neis kujunenud rahvastikuolukord täpsemalt fikseerida. Okupatsioonivõimud moodustasid vähemusrahvustest inimeste arvelevõtmiseks registreerimiskomisjonid. 1942. ja 1943. aastal teutsesid need Ingerimaal ja Oudova aladel, sinna kuulusid ka eesti teadlased G. Ränk, P. Ariste, M. Toomse jt. Ülikooli etnoloogid ja keeleteadlased kasutasid ekspeditsioone ära mitmesuguse iseloomuga algandmete kogumiseks hilisema uurimistöö tarbeks.

Ülikooli taotlused ja suhted Saksa okupatsioonivõimudega ning ka Eesti omavalitsuse haridusdirektoriumiga ei olnud alati ja kõiges harmoonilised. Raske konflikt puhkes 1943. aasta veebruaris Eesti vabariigi aastapäeva tähistamise pärast. See pidi olema tööpäev, võimud lubasid korraldada vaid aktuse. Ülikoolis tähistati aastapäeva aga laialdaselt ja suure innuga, arvatakse, et palju loenguid jäi ära ning töö seisis. Lisaks oli aktusel mängitud Wagneri „Tannhäuseri” asemel Sibeliuse „Finlandia” ning esitatud isamaalisi laule. Ilmselt tõlgendati seda saksavastase demonstratsioonina. Kaebuse tõttu võeti „töödistsipliini rikkumine” ning ideoloogiline „lodevus” kindralkomissari ja SD „lõbivaatamisele”. SD kohalik kõrgem ülemus Sandberger sõitis ise Tartusse asja uurima. Esimese hooga oli ta lubanud ülikooli sulgeda ning õppejõud ja üliõpilased frondile saata. Hiljem asi rahunes. Prorektori kohalt võeti maha A. Mathiesen, ülikooli sekretär H. Kauri sai noomituse.

Aastatel 1942–1944 tegeles Saksa ja Eesti salapolitsei rahvuslikult meeletatud intelligentsi jälitamisega. 1943. aastal vangistati rühm üliõpilasi ja ka mõned ülikooli lõpetanud noored. Enamik neist vabastati 1944. a ja mobiliseeriti Saksa sõjaväkke. 1944. a aprillis vahistati üle Eesti mitusada rahvuslikult meeletatud eestlast. Kinni peeti ka ülikooli õppejõude, üliõpilasi ja akadeemiliste ringkondade esindajaid. Enamik neist vabastati 1944. a septembris enne sakslaste lahkumist.

Totaalse sõja tingimustes

1943. aasta aprillis, pärast totaalse sõja väljakuulutamist, algas ka Baltimaades ülikooliteaduse sõjalise rakendamise kampaania. Sõjaliselt tähtsateks (A-rühma teemad) arvati Tartu ülikoolis 18 uurimisteemat. Sõjaliselt ja majanduslikult vähemtähtsad või koguni tähtsusetuteks arvatud alusuuringute teemad (B-, C- ja D-rühm) kas peatati või lubati neid üksikuurijate jõul vähehaaval jätkata. Töö suunamine ja vahendite planeerimine klassikaliselt heade teadustraditsioonidega ülikoolis tõi õppejõududele, teadustöötajatele ja abipersonalile nii moraalselt kui ka materiaalselt kahju. Sisuliselt kehtis teadusteemade „kastisüsteem” lühikest aega ja selle toime oli lühiajaline.

1944. aasta märtsi otsus evakueerida Tartu ülikool Königsbergi ei läinud läbi. TÜ kõige kallimast varast, 71 professorist ja 35 dotsendist, suudeti Saksa tagalasse evakueerida vaid kaks professorit ja viis dotsenti. Ülikooli seisukohta evakueerimise suhtes ja asjus arutati ülikooli valitsuse koosolekul 22. veebruaril ja 21. märtsil 1944. Nõupidamistel kaaluti mitmeid evakueerimiskohti ja -stsenaariume. Sõjasündmuste edasise arengu kohta tehti suuresti erinevaid prognoose. Ühes asjas langesid dekaanide ja teiste osalejate seisukohad aga kokku: kehvalt pakitud ja raudteetranspordi käigus praktiliselt valveta varade väljavedu ülikoolist tähendab nende hävimist. Teisel koosolekul osales ka Eesti omavalitsuse juht H. Mäe, kes selgitas Saksa tsiviilvõimude ja sõjaväelaste seisukohti evakueerimise asjus ning tõi esile ja interpreteeris läbirääkimistel avaldatud nõudmisi ja soovitusi. Kokkuvõttes teatas ta, et omavalitsus toetab ülikooli õppejõudude ja kollektiivi otsustust ülikooli varade ja inimeste evakueerimise kohta. Kaalukaid faktilisandusi tegi ülikooli raamatukogu juhataja F. Puksoo: „Edaspidine edasitöötamine Königsbergis kahtlane. Normaalaegadel võtab raamatukogu korraldamine üle kahe kuu. Praegu tähendaks 100 vaguni evakueerimine tööd 50 inimesele 4 kuuks. Kuid raamatukogu ei saa seal iseenesest kasutamiskorda seada. Vaja suurt tööjõudu. Õhuhädaohu eest kaitseb ka maale viimine. Pakitud on 100 kasti, aga vaja

5000 kasti. 1916–18 pakiti kolm aastat” (ülikooli valitsuse 1944. aasta 21. märtsi koosoleku protokoll; vt Kauri, lk 65).

Kokkuvõttes olid TÜ dekaanid, õppejõud ja ametnikud üksmeelselt evakueerimise vastu ning organiseerisid võime ignoreerides ülikooli varade sisulise kaitse kohapeal, korraldades suure osa varade ja inventari laialivedamise Tartu ümbruses asuvatesse varjupaikadesse. 1944. a augusti teisel poolel evakueeriti ülikooli paljud töötajad koos osa hinnalise inventariga Haapsallu ja Tallinna. Patriotlik talitusviis personali ja varade säästmisel Eesti jaoks hoidis ära ülikooli õppejõudude laialipudenemise ning materiaaltehnilise baasi laastamise.

Järjekordne võimuvahetus

Hoolimata eesti rahva jaoks olulise teadustöö ja kõrghariduse arendamise vajadustest, valisid paljud tollased kõrgkvalifikatsiooniga õppejõud-professorid, uurijad, spetsialistid, rakendusteadlased, vilunud teadusorganisaatorid ja kõrgharidusjuhid aastatel 1943–1944 pagulastele. Ainuüksi õigusteaduskonna õppejõududest põgenes 11 – kui õppetöö uuesti algas, oli 30 õppejõust alles ainult kuus, sh neli professorit (J. Vaabel, H. Kadari, L. Leesment, E. Ilus). Ohtliku põgenemisteedekonna üle Läänemere väikeses paadis läbi teinud TÜ inglise kirjanduse professori Ants Orase kokkuvõte: „Seejärel, kui paljud Soome saabunud põgenikud olid pagunud läände, oli nendes laagrites 25 000 eestlast ja 6500 eestirootslast. Eestlastest oli umbes 4000 vabakutselist, vaimse töö tegijaid, kirikuõpetajaid, üliõpilasi, ärimehi ja insenere. /.../ Üle Läänemere oli põgenenud 110 ülikooli õpetajat, umbes sama palju oli kunstnikke, näitlejaid, muusikuid, kirjanikke ja ajakirjanikke.” Nõukogude okupatsioonivõimude repressioonina ja taasokupatsioonina eest Läände pagenuina kaotas Eesti enamiku oma tipptheadlastest. 1944. a sügisel põgenesid rahvaluuleteadlane Oskar Loo, luuletaja ja kirjandusteadlane Gustav Suits, keeleteadlane Julius Mark, õigusteadlane Jüri Uluots, keeleteadlane Peeter Arumaa, klassikaline filoloog Pärtel Haliste, pedagoogikateadlane Jühan Tork, soome keele lektor Aino Suits-Thauvon, mikrobioloog Karl Schlossmann, keeleteadlane Andrus Saareste, majandusgeograaf Edgar Kant, õigus-

teadlane Adolf-August Perandi, arsti-teadlane Harald Perli. Juba 1940. a oli Soome asunud geograaf August Ferdinand Tammekann.

1944. aasta augustis-septembris Tartu ümber käinud lahingutes said ülikooli hooned ja varad jälle suuresti kannata. Ülikool kaotas kokku veel 15 õppeja majandushoonet. Ka sõjatulest puutumata jäänud hooned olid sisuliselt kasutamiskõlbmatud, kabinetid ja laboratooriumid segi pekstud ning rüüstatud. Saksa okupatsiooni aja Tartu ülikooli viimane tööpäev oli 18. september 1944. Rektor E. Kant vabastas kõik ülikooli töötajad teenistusest.

N Liidu okupatsioonivõimude andmeil kaotas ülikool 1941. a kevadsemestri personalist ja üliõpilaskonnast sõja käigus lahinguis või Saksa okupatsioonivõimude ja nendega koostööd teinud jõudude mahalastuina kokku 57 inimest.

TTÜ ja sõjatahtsad uurimistööd

Tallinna tehnikaülikooli peahoonesse tungis esimene grupp Saksa sõjaväelasi 28. augustil 1941. Erikomandod viisid järgnevalt ära kättesaadud väärismetallist esemed (vt Tallinna polütehniline instituut, 1986; lk 99; ERA, f R-14, n 3, s 66, l 3, 4, 8). TTÜ sai Saksa okupatsiooni alguses uue rektori ja nime – 12. septembril 1941 nimetati tehnikaülikooli rektoriks prof R. Livländer ja pisut hiljem ristiti TTÜ ümber Eesti Omavalitsuse Tallinna Tehnikaülikooliks.

TTÜ ümber koondunud Eesti tehnikaintelligents, poliitiliselt suhteliselt neutraalne, püüdis teha kõik võimaliku, et säilitada rahvusliku tehnikahariduse keskus ning saada võimudelt luba jätkata peatselt õppetööd. Tehnikaülikooli töölerakendamine viibis kogu Ostlandi haaranud kõrghariduse ümberkorraldamise kavade tõttu: likvideerida kõik väiksemad tehnikakõrgkoolid Balti riikides ja Valgevenes välksõja lõpuks ning koondata kõrgem tehnikaharidus Riiga loodavasse saksakeelsesesse tehnika- ja majandusülikooli. Kuna aga sõda sügis-kuudeks veel läbi ei saanud, tuli plaanide elluviimine edasi lükata.

Tänu Eesti õppejõudude ja administraatorite pingutustele suudeti õppetöö tehnikaülikoolis käima panna 1. veebruaril 1942. Võrreldes 1941. aasta kevadsemestriga, mil ülikoolis loendati kokku 110 õppejõudu ja 1258 üliõpilast,

oli nüüd vaid 64 õppejõudu ja 428 üliõpilast. Teatud määral tingis vähenemise ka struktuurne ümberkorraldus – majandusteaduskond viidi tagasi Tartu ülikooli juurde. Muus jäi TTÜ struktuur endiseks.

Ebapiisava finantseerimise tõttu olid 1941/1942. õppeaastal semestrid lühikesed (kumbki alla kolme kuu). Lühikesed semestrid iseloomustasid kogu selle perioodi õppetööd, olgugi et õppida tuli 1939. ja 1940. a õppekavade järgi, mis nõudis märksa mahukamat auditoorset tegevust, kokku rohkem kui 30 eksami sooritamist, ümmarguselt 25 praktikumi ning kursuseprojektide koostamist.

1942. aasta sügisel võeti vastu 110 uut üliõpilast ning üliõpilaste koguarv tõusis nende aastate tippasemele (1. detsembril 693). Järgmisel kevadel oli üliõpilasi 675, sügisel 495 ja 1944. aasta juuni lõpus 499. Ka õppejõudude arv püsis suhteliselt väike (1942. a sügissemestril 58; 1943. a kevadsemestril 62; 1943. a sügissemestril 58). Õppetöö oli lünklik, keeruline ja selle tase puudulik. Enamik üliõpilasi oli sunnitud õpingute kõrvalt töötama ning osa võtma kütte varumise kohustuslikest aktsioonidest. Ka õppejõudude teadustööks olid tingimused kehvad. Võimaluste piires soodustasid võimud Saksamaa jaoks „sõjatahtsaid” uurimistöid. Hoolimata aga 29 teema liigitamisest sõjaliselt tähtsaks ning 22 teema liigitamisest rahvamajanduse ülesehituse seisukohalt oluliste hulka, jäi teadustöö peaaegu rahastamata. Rahapuudusel polnud TTÜ teadlastel sageli võimalik saada uurimistööks vajalikke materjale. TTÜ kaetud kulud olid näiteks 1943. a kokku 375 240 rmk, millest õppejõudude ja muu personali töötasu moodustas ca 70%. Kõrgkooli ülejäänud vajaduste katteks raha peaaegu ei jäänudki. Teadustöö tulemuslikkus oli nendes oludes vägagi tagasihoidlik.

Õppetöö peatati järjekordselt 16. veebruaril 1944, taasavamise lootused enam ei täitunud ja TTÜ jäi suletuks kuni Saksa okupatsiooni lõpuni. Eesti-meelsetel õppejõududel õnnestus ära hoida ülikooli varade ja personali evakueerimine Saksamaale.